

Юлія Корнелюк

Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут права, психології та інноваційної освіти,
асистент кафедри теорії та філософії права
yu.korneliuk@i.ua
ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0001-7569-1684>

ЮРИДИЧНІ ФАКТИ В СТРУКТУРІ ПРЕДМЕТУ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

<http://doi.org/10.23939/law2020.27.066>

© Корнелюк Ю., 2020

У статті проводиться аналіз юридичних фактів предмету правоохоронної діяльності, який є комплексним, багатоаспектним, тому не дивно, що його ґрунтовно вивчають в рамках таких теоретичних наук як теорія держави та права, філософія права, а також спеціальних дисциплін як судові та правоохоронні органи України, оперативно-розшукова діяльність, кримінальне право, кримінально-виконавче право тощо. Ця стаття присвячена методологічним, теоретико-правовим і прикладним проблемам юридичних фактів у сфері здійснення правоохоронної діяльності.

Дослідження юридичних фактів у сфері здійснення правоохоронної діяльності зумовлено і тим, що, по-перше, в сучасних умовах виникає потреба теоретичного осмислення юридичних фактів у сфері здійснення правоохоронної діяльності з урахуванням змін, які відбулися в процесуальних, матеріальних галузях права та судовій практиці; по-друге, відсутні спеціальні теоретичні розробки, присвячені юридичним фактам у правоохоронній діяльності; по-третє, у правозастосовній практиці існують труднощі в інтерпретації підстав та моменту виникнення відповідних відносин, прав та обов'язків громадян; по-четверте, підстави виникнення правоохоронних правовідносин передбачені нормами різних галузей законодавства, що свідчить не тільки про багатоманіття класифікацій юридичних фактів, але й про відповідне багатоманіття інтересів суб'єктів правоохоронних відносин.

Проблема дослідження поняття і змісту правоохоронної діяльності сягає тих часів, коли виникає потреба в праві як регуляторі суспільних відносин, коли охорону інтересів окремих індивідів та суспільства взяла на себе держава. В процесі застосування правових норм, суб'єкти правоохоронної діяльності, аналізуючи обставини справи, уважно вивчають характер волевиявлення особи. Характерним для правоохоронної діяльності є розподіл юридичних фактів із врахуванням класифікації юридичних актів суб'єктів правоохорони на дві великі групи: акти суб'єктів правоохоронної діяльності публічного права та акти суб'єктів правоохоронної діяльності приватного права.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, кримінально-виконавче право, правовідносини, категорія “суспільна небезпека”.

Постановка проблеми. Суспільні і державні зміни в Україні, поглиблення політичної та правової реформ, процеси інтеграції нашої країни в європейське і міжнародне співтовариство створили передумови для ствердження ідеалів рівності та свободи, верховенства права, пріоритету прав і свобод людини, які проголошені як головні цінності в Конституції України.

Проте процес реалізації положень, закріплених в Основному Законі країни, проходить досить суперечливо. Серед політичних, економічних, культурних та інших чинників однією з причин цього є наявний рівень злочинності, що зумовлює необхідність вдосконалення правоохоронної системи держави, законодавче й науково-методичне забезпечення правоохоронної діяльності.

Розв'язання цієї проблеми потребує додаткового теоретичного осмислення правоохоронної діяльності, особливо в контексті юридико-фактичного підходу, який дозволяє оцінити ефективність і реальність її здійснення, внести пропозиції щодо забезпечення дії механізмів правоохорони, допоможе визначити та сформулювати зміст нових правових норм, що мають відображати об'єктивні інтереси учасників правоохоронних відносин, мотиви їх діяльності, а також враховувати наявний досвід застосування чинного законодавства. Це дає поштовх до подальшого розвитку теорії юридичних фактів і особливостей її застосування саме у правоохоронній діяльності.

Аналіз дослідження проблеми. Фундаментальними основами для проведення дослідження стали розробки вітчизняних і зарубіжних правознавців. Так, проблема юридичних фактів знайшла відображення ще в працях таких відомих правників XIX – початку XX ст.: М. М. Алексєєв, Ю. Барон, Є. В. Васковський, П. Г. Виноградов, Д. Д. Гримм, М. М. Коркунов, Л. Й. Петражицький, В. І. Сінайський, Г. Ф. Шершеневич. Ці науковці аналізували з позиції юридичних фактів такі інститути цивільного права як позовна давність, дійсність та недійсність угод, представництво тощо.

Мета статті – подальший розвиток теоретичних основ юридичних фактів і виявлення їх особливостей у сфері здійснення правоохоронної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Особливість правоохоронної діяльності полягає у тому, що вона впливає на ті суспільні відносини, які мають суспільно-небезпечний характер – протиправні діяння. А тому безпосереднім предметом правоохоронної діяльності є правопорушення та інші явища, що їх обумовлюють, а об'єктом охорони – ті суспільні відносини, на які вони посягають [5, с. 62].

Дослідження юридичних фактів як процесу пізнання, що протікає у відповідності з загальними законами діалектики, має свою специфіку, що обумовлена особливостями об'єкта пізнання і особливостями правозастосовної діяльності. Юридичне пізнання спирається на дослідження філософських, спеціально юридичних та прикладних наук. Юридичні факти оточують нас у повсякденному житті (народження дитини, закінчення інституту, вступ у шлюб). Між науковим і юридичним фактом немає повної аналогії, але їхня подібність у тім, що науковий факт є посередньою ланкою між науковою теорією й об'єктивним світом, а юридичний факт – посередньою ланкою між правом і суспільними відносинами. Юридичний факт, як пояснювальне поняття для правової системи, дозволяє з'єднати в єдиний регулятивний комплекс найбільш важливі її компоненти: норми, правовідносини, правотворчість і правозастосування. У сукупності ці явища утворюють неповторний для певної правової сім'ї "малюнок": співвідношення факту і права, фактичного і юридичного, властивого відповідній національній правовій свідомості.

Правоохоронна діяльність здійснюється, переважно, у формі правоохоронних відносин. Ми поділяємо точку зору Ю. Ю. Томілової, що правоохоронні (охоронні) правовідносини – це урегульовані охоронними нормами вольові суспільні відносини, що виникають між суб'єктами правоохорони і правопорушниками на основі наділення їх необхідною правомочністю та юридичним обов'язком, в межах яких реалізуються заходи державного примусу [4, с. 115]. Також варто зазначити, що правоохоронним правовідносинам притаманні наступні ознаки:

- правоохоронні правовідносини виникають на основі охоронних правових норм;
- виникнення правоохоронних відносин найчастіше пов'язане з порушенням правових приписів, тобто з правопорушеннями;

– правоохоронні правовідносини складаються між окремими фізичними особами (громадянами, іноземцями, особами без громадянства) і юридичними особами, з одного боку, та суб'єктами правової охорони з іншого;

– правоохоронні правовідносини є вольовими відносинами, оскільки: виникають на основі правових норм, де міститься воля держави; сам факт правопорушення як передумова правовідносин є вольовим актом; в них висловлюється воля держави на притягнення до відповідальності правопорушника;

– правоохоронні правовідносини мають певні стадії розвитку, а в ряді випадків одні правоохоронні відносини перетікають в інші і, таким чином, важко відмежувати одні правовідносини від інших (наприклад, при вчиненні злочину спочатку виникають кримінально-правові відносини, які фіксуються у формі кримінально-процесуальних, в результаті підсудному призначається покарання, що реалізується в рамках кримінально-виконавчих відносин, а після відбуття покарання, під час протікання терміну зняття судимості, особа знаходиться під адміністративним наглядом, тобто в адміністративно-правових відносинах з державою) [3, с. 114–115].

Отже, специфіка юридичних фактів в структурі предмету правоохоронної діяльності зумовлена:

- по-перше, тим, що безпосереднім предметом правоохоронної діяльності є правопорушення;
- по-друге, в своєрідності вольового змісту юридичного факту;
- по-третє, в особливому статусі суб'єктів правоохоронної діяльності.

Особливість спрямування правоохоронної діяльності полягає у тому, що більшість правовідносин в цій сфері реалізуються на підставі норм права, що забороняють вчинення неправомірних дій (норми особливої частини КК України, норми права, що визначають склад адміністративних правопорушень, дисциплінарних проступків).

Сучасний рівень розвитку юридичної науки характеризується накопиченням наукових знань щодо різноманітних юридичних фактів, що обумовлює необхідність виділити теоретичний та методологічний аспекти цих знань, спрямованих на дослідження загальних тенденції виникнення, розвитку, функціонування, призначення і сутності юридичних фактів.

Методологія завжди привертала до себе увагу вчених, адже це – дороговказ наукових пошуків, спосіб відкриття істини. Проблеми логіки та методології пізнання досліджувались в працях І. Д. Андрєєва, В. А. Штоффа. Методологічним проблемам теорії держави і права присвячені роботи А. М. Васильєва, Г. Б. Гальперіна, В. І. Гоймана, А. І. Денісова, Д. А. Керімова, методологічні питання теорії правовідносин розглянуті в монографії Ю. Г. Ткаченка. У 1988 році темою обласної науково-практичної конференції молодих вчених та спеціалістів в Ярославлі була методологічна проблема юридичних фактів. Разом з тим “другого дихання” проблема юридичних фактів набула в зв'язку з фундаментальними змінами в сфері конституційного, цивільного, кримінального і інших галузей права. Тому важко не погодитись з позицією В. Б. Ісакова, що розробка питань юридичних фактів відкриває специфічний методологічний напрямок в поясненні правових явищ [9, с. 24].

В правовій літературі існує дискусія з приводу деяких ознак правопорушення. Так, зокрема, одні вчені вказують на суспільну небезпеку як обов'язкову ознаку будь-якого правопорушення, а не тільки злочину [6]; інші вважають, що будь-яке правопорушення спричиняє шкоду суспільству, державі або окремим особам [2, с. 405]; треті думають, що така ознака правопорушення як протиправність включає в себе і суспільну небезпеку [8, с. 17].

Категорія “суспільна небезпека” як ознака правопорушення міститься лише в понятті “злочин” (ч. 1 ст. 11 КК України). Ні в КУпАП, ні в ЦК України, інших законодавчих актах не вказується на суспільну небезпеку як ознаку правопорушення. Ця категорія необхідна як для розрізнення проступків і злочинів, так і проступків від тих малозначимих діянь, які не тягнуть за собою ніякої юридичної відповідальності. Проблема полягає у тому, які критерії суспільної небезпеки: що визнавати злочином, що проступком, що діянням, яке не тягне за собою юридичної відповідальності. Не відповідає, на жаль, на це питання ч. 2 ст. 11 КК України: не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через

малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі. Тому треба погодитись з тими вченими, які вважають, що криміноутворювальними ознаками суспільної небезпеки є, перш за все, тяжкість нанесеної шкоди, а також форма вини, мотивація, спосіб вчинення правопорушення, використання службового становища, судимість, груповий характер вчинення складу правопорушення тощо. Ми підтримуємо В. В. Лукьянова і вважаємо, що єдина відмінність адміністративних правопорушень від злочинів полягає у тому, що вони не можуть супроводжуватися заподіянням тяжких наслідків. На жаль, діюче законодавство не проводить чіткого розмежування за ступенем суспільної небезпеки адміністративних правопорушень і злочинів.

Деякі вчені вважають обов'язковою ознакою правопорушення наявність юридичної відповідальності за протиправне діяння [7].

В процесі застосування права вивчають також ті фактичні обставини і дані, з наявністю або відсутністю яких норма не пов'язує певні юридичні наслідки і які не впливають на те або інше вирішення справи, але роблять суттєвий внесок для його прийняття. Вони не впливають на юридичну оцінку випадку, що розглядається, але суттєві для знаходження правильного рішення в межах, що передбачені відповідною нормою.

До таких фактів відносять факти, що характеризують особу відносно до якої застосовується норма: загальна спрямованість політики в державі, соціально-політична обстановка, потреби і запити, які беруться як в загальнодержавних масштабах, так і з точки зору його складових – області, району, конкретної сфери діяльності, підприємства, установи (кадрові потреби, потреби забезпечення матеріально-технічними засобами, оптимального розвитку галузі господарства, випуску тих чи інших видів продукції тощо). Причому, чим більше в законі надається можливостей для прояву ініціативи і самодіяльності органу, що застосовує право, чим більший простір для різних варіантів вирішення справи, тим більше значення набуває ретельне вивчення такого роду фактів і обставин, тим більше впливають вони на вирішення конкретної справи.

Характер повноважень у кожного суб'єкта правоохоронної діяльності адекватний предметові його професійних завдань; він передбачає перелік прав та обов'язків посадової особи щодо виконуваної правоохоронної діяльності [1, с. 12]. Що стосується прав і обов'язків суб'єктів правоохоронної діяльності, то, безсумнівно, вони визначаються безпосередньо законом. Але також безпосередньо законом визначаються права громадян на відпочинок, участь у політичному житті, пенсійне забезпечення, тобто основні права громадян. Тому права і обов'язки конкретної посадової особи (як суб'єкта правоохоронної діяльності) виникають в зв'язку з фактом його призначення на посаду. І хоч комплекс прав і обов'язків певної посадової особи встановлено безвідносно до особи, що займає цю посаду, конкретні права і обов'язки здійснюють певні особи з моменту їх призначення (обрання, або законом встановлений інший порядок) на посаду і лише при наявності акту призначення (обрання, видачі ліцензії тощо), який і є юридичним фактом.

Згідно з компетенцією суб'єкти правоохоронної діяльності видають відповідні акти (накази, постанови, приписи, протести, протоколи), що можуть вважатися юридичними фактами, які виникли в результаті правоохоронної діяльності. Ці акти теорія права відносить до числа актів застосування права, оскільки їх вчиняє особливий суб'єкт, що зобов'язаний керуватися в своїй діяльності законом не тільки по суті і формі, а й процедурно. На нашу думку, акти власної поведінки можуть здійснюватися в тих же формах, в яких здійснюються дії приватних фізичних та юридичних осіб – в письмовій, усній і в формі конкретних дій. Від інших юридичних фактів дії щодо реалізації (дотримання, виконання і використання) норм права ці акти відрізняються не по формі виразу, а тим, що вони є офіційними державно-владними рішеннями і в них проявляється нерозривний зв'язок змісту, форми і процедури наділення компетенцією і її здійснення.

Обсяг повноважень залежить від посади, яку обіймає особа. Наприклад, в кримінально-процесуальних правовідносинах особи, що проводять розслідування, наділяються державно-владними повноваженнями, тобто вони, як представники державного органу, при наявності певного юридичного факту, зобов'язані реалізовувати свої повноваження відповідно до закону. Жодний з інших учасників кримінально-процесуальних правовідносин (підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, сідок тощо) подібних повноважень не мають.

На підставі викладеного можна дійти висновку, що особливість юридичних фактів в структурі предмету правоохоронної діяльності може бути виражена в наступних ознаках або властивостях:

– багатопроблемний характер завдань, що вирішуються суб'єктами правоохоронної діяльності та поширення правила преюдиційності, за яким, встановлені уповноваженою особою, юридичні факти або правовідносини є істинними;

– особливість правоохоронної діяльності полягає у тому, що більшість правовідносин в цій сфері реалізуються на підставі норм права, що забороняють вчинення неправомірних дій. Тому в частині санкцій норми, що забороняють вчинення неправомірних дій реалізуються тільки при наявності юридичних фактів – правопорушень;

– врахування того, що в процесі застосування права в правоохоронній діяльності досліджують і оцінюють два роди фактичних обставин і даних. З одного боку, це ті з них, з якими норма пов'язує певні юридичні наслідки (вони виступають в ролі юридичних фактів або необхідних елементів складного фактичного складу). З іншого боку, в процесі застосування права вивчаються також ті фактичні обставини і дані, з наявністю або відсутністю яких норма не пов'язує певні юридичні наслідки і які не впливають на те або інше рішення справи, але роблять суттєвий внесок для його прийняття.

Висновки. На підставі проведеного дослідження пропонується визначення поняття юридичного факту. Це фрагмент дійсності, який має значення для суб'єктів права, детермінований соціальними чинниками, зафіксований у тексті нормативно-правового акта як знання про спеціальні умови, за наявності яких здійснюється реалізація норми (норм) права з метою регулювання суспільних відносин. Найважливіша перевага наведеної дефініції, на нашу думку, полягає у тому, що в ній відображені усі стадії її розвитку: від аналізу конкретних явищ до їх абстракції – поняття, а від нього до тієї реальної дійсності, з якої починалося пізнання.

В сфері здійснення правоохоронної діяльності в тій чи іншій мірі представлені усі види юридичних фактів, що виявлені загальною теорією права і галузевими науками, а тому практично повністю застосовуються критерії їх класифікації. Особливу роль у правоохоронній діяльності відіграє поділ юридичних фактів за вольовим критерієм – правомірні та протиправні дії, а за складом – складні. Також, на нашу думку, варто акцентувати увагу на класифікаційному критерії юридичних фактів, який є характерним для правоохоронної діяльності, а саме за властивістю до збереження об'єктивної форми вираження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Спирин В. Ф. (2005). Главная цель – формирование у человека целостного ноосферного сознания. Безопасность жизнедеятельности в XXI веке: V международный симпозиум. Днепропетровск. С. 17–19.
2. Про загальний військовий обов'язок і військову службу: Закон України в редакції від 18 червня 1999 р. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 33. Ст. 270.
3. Про міліцію: Закон Української РСР від 20 грудня 1990 року. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1991. № 4. Ст. 20.
4. Мурашин О. Г. (2000). Акти прямого народовладдя, їх система та класифікація. Вісник Академії правових наук України. № 1. С. 61–68.
5. Мельник М. І., Хавронюк М. І. (2000). Суд та інші правоохоронні органи. Правоохоронна діяльність: закони і коментарі : навчальний посібник. К. : Атіка. 512 с.
6. Александров Ю. В., Антипов В. І., Володько М. В. (2004). Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. Вид. 3-тє, переробл. та допов. За ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. К. : Юридична думка. 352 с.
7. Коркунов Н. М. (2003). Лекции по общей теории права. СПб.: Изд. «Юридический центр Пресс». 430 с.
8. Кельман М. С., Мурашин О. Г. (2002). Загальна теорія права : підручник. К. : Кондор. 353 с.
9. Степаненко Ю. В. (2003). Понятие и содержание правоохранительной деятельности. Российский следователь. № 8. С. 20–28.

REFERENCES

1. Spyry'n V. F. (2005). *Glavnaya cel' – formirovaniye u cheloveka celostnogo noosfernogo soznaniya*. [Life Safety in the 21st Century: V International Symposium]. Dnepropetrovsk. P. 17–19.
2. Pro zagal'nyj vijs'kovy'j obov'yazok i vijs'kovu sluzhbu: Zakon Ukrayiny' v redakcii vid 18 chervnya 1999 r. Vidomosti Verxovnoyi Rady' Ukrayiny'. 1999. # 33. P. 270.
3. Pro miliciyu: Zakon Ukrayins'koyi RSR vid 20

grudnya 1990 roku. Vidomosti Verhovnoyi Rady` Ukrayins`koyi RSR. 1991. No. 4. P. 20. 4. Murashy`n O. G. (2000). **Acts of direct democracy, their system and classification**. [Visny`k Akademiyi pravovy`x nauk Ukrayiny`]. No. 1. P.61–68. 5. Mel`ny`k M. I., Xavronyuk M. I. (2000). Sud ta inshi pravooxoronnii organy`. Pravooxoronna diyal`nist`: zakon` i komentari: Navchal`ny`j posibny`k. K.: Atika. 512 p. 6. Aleksandrov Yu. V., Anty`pov V. I., Volod`ko M. V. (2004). **Kry`minal`ne pravo Ukrayiny`. Zagal`na chasty`na**: [Criminal law of Ukraine. Common part:] **Pidruchny`k**. Vy`d. 3-tye, pererobl. ta dopov. za red. M. I. Mel`ny`ka, V. A. Kly`menka. K.: Yury`dy`chna dumka. 352 p. 7. Korkunov N. M. (2003). **Lekcy`y` po obshhej teory`y` prava**. SPb.: Y`zd. "Yury`dy`chesky`j centr Press". 430 p. 8. Kel`man M. S., Murashy`n O. G. (2002). **Zagal`na teoriya prava**: [General theory of law:] **Pidruchny`k**. K. : Kondor. 353 p. 9. Stepanenko Yu. V. (2003). **Ponyaty`e y` soderzhany`e pravooxran`tel`noj deyatel`nosti`**. [The concept and content of law enforcement]. Rossy`jsky`j sledovatel`. No. 8. P. 20–28.

Дата надходження: 30.07.2020 р.

Yuliia Korneliuk

Lviv Polytechnic National University,
Institute of Law, Psychology and Innovative Education,
Assistant of the Department of Theory, History and Philosophy of Law

LEGAL FACTS IN THE STRUCTURE OF A LAW ENFORCEMENT ACTIVITY

The article analyzes the legal facts of the subject of law enforcement activity, which is complex, multifaceted, so it is not surprising that it is thoroughly studied by such theoretical sciences as theory of state and law, philosophy of law, as well as special disciplines as judicial and law enforcement agencies of Ukraine, operationally activity, criminal law, criminal law and others. This article is devoted to methodological, theoretical, legal and applied problems of legal facts in the field of law enforcement.

The study of legal facts in the field of law enforcement is also due to the fact that, first of all, in modern conditions there is a need for a theoretical understanding of legal facts in the field of law enforcement activities, taking into account changes that have occurred in the procedural, substantive fields of law and judicial practice; second, there are no specific theoretical developments on legal facts in law enforcement activities; third, there are difficulties in the law enforcement practice in interpreting the grounds and timing of the emergence of relevant relationships, rights and responsibilities of citizens; fourthly, the grounds for the emergence of law enforcement relations are provided by the norms of different branches of law, which testifies not only to the diversity of classifications of legal facts, but also to the corresponding diversity of interests of subjects of law enforcement relations.

The problem of exploring the concept and content of law enforcement goes back to the times when there was a need for law as a regulator of social relations, when the protection of the interests of individuals and society as a whole was assumed by the state. In the process of applying legal norms, law enforcement subjects are carefully examining the nature of the person's will by analyzing the circumstances of the case. Characteristic of law enforcement is the division of legal facts, taking into account the classification of legal acts of law enforcement entities into two large groups: acts of public law enforcement entities and private law enforcement.

Key words: operative-search activity, criminal enforcement law, legal relations, category "public danger".